

De strijd tussen de olifant en de walvis

Een kwestie van verbindende strategie en innovatie

Conflicten tussen maritieme en continentale grootmachten kunnen we ons voorstellen als een gevecht tussen een walvis en een olifant. Voorbeelden zijn de oorlogen in de negentiende en twintigste eeuw tussen het maritieme Verenigd Koninkrijk en de continentale machten Frankrijk en Duitsland. De olifant en de walvis zijn oppermachtig op hun eigen terrein, respectievelijk het land en de zee. Als ze echter de ander willen verslaan, zullen ze elkaars terrein moeten betreden. Aan de hand van historische voorbeelden zal ik onderzoeken wie hier wel en niet in slaagden. Het succes hangt af van een slimme strategie en innovatief vermogen. Elementen die net als het land en de zee met elkaar verbonden moeten worden. De lessen die hieruit volgen kunnen we ook toepassen op het hedendaagse *joint* optreden.

*Drs. H. Warnar – kapitein-luitenant-ter-zee van de Koninklijke Marine**

Allereerst zal ik de aard van het conflict tussen de olifant en de walvis beschrijven aan de hand van twee korte casussen. Op grond van deze aard schets ik vervolgens een theoretisch kader. Het middelste – empirische – deel van het artikel bestaat uit drie historische casussen. De eerste casus is het meest uitgebreid en laat zien hoe de Romeinse olifant de theorie begreep en in staat was om de Carthaagse walvis te vangen. Daarna volgen twee casussen waaruit blijkt dat de lessen uit de geschiedenis vergeten leken te zijn. Zo was Napoleon wellicht een begaafde olifant, maar zijn tactiek om de Britse walvis te vangen, faalde. De Eerste Wereldoorlog geeft een beeld van de rol die techniek bij zo'n conflict speelt. Vervolgens zal ik ingaan op een

vergelijkbare hedendaagse casus. Ik sluit af met conclusies en lessen voor de hedendaagse krijgsmacht.

Historische voorbeelden

Een walvis kan bijvoorbeeld een olifant vangen door deze te verleiden om in het water te springen. Het maritieme Athene opende in de vijfde eeuw voor Chr. aan het einde van de reeks van landoorlogen tegen Sparta een tweede front op Sicilië.¹ Athene achtte zichzelf op zee onoverwinnelijk en daagde zo het continentale Sparta uit om de oorlog op zee voort te zetten.² De expeditie werd een drama. Interne twisten en slecht politiek leiderschap leidden uiteindelijk tot de ondergang van het democratische Athene.³

De strijd tussen het Verenigd Koninkrijk en Duitsland aan het begin van de Tweede Wereldoorlog was ook een vorm van een olifant-walvisconflict. Tijdens de *Battle of Britain* bleek dat de Duitse vliegtuigen onder meer vanwege

* De auteur werkt bij de Directie Beleid van de Defensie Materieel Organisatie.

1 De steden Athene en Sparta vochten niet alléén. Elke stad leidde een coalitie van stadstaten: de Delische bond en de Peloponnesische Bond.

2 Thucydides, *History of the Peloponnesian War* (Touchstone, New York, 1996) 6.17.7-8 en 6.18.4-5.

3 Ibid, 2.65.11.

technische beperkingen niet in staat waren de RAF te verslaan, ook al was dit kantje-boord. De Duitse Messerschmitt Bf-109 gevechtsvliegtuigen waren nog niet uitgerust met externe brandstoftanks zodat ze slechts negentig minuten konden vliegen.⁴ Dat was te kort voor operaties boven Engeland.

De Duitse luchtmacht beschikte overigens als enige over lange-afstand escortevliegtuigen om bommenwerpers te beschermen. Deze Me-110 toestellen waren echter te weinig manoeuvreerbaar om luchtgevechten met de Britse jachtvliegtuigen te kunnen winnen.⁵ De Britse walvis, op zijn beurt, concentreerde de strijd tegen de As-mogendheden in de eerste helft van de oorlog, tegen de Amerikaanse wens in, op het Middellandse Zeegebied en Afrika, om zo voorlopig een grote landoorlog in Noord-Europa te vermijden.⁶ De Britten dwongen Duitsland en Italië zo tot oorlogvoering op zee. Een bijkomstige overweging was dat de Britten op die manier hun levenslijn naar India en het Midden-Oosten veiligstelden.⁷

Twee kenmerken van een olifant-walvis-conflict komen hieruit naar voren. Het eerste is dat beide partijen zoeken naar een weg om de ander te bereiken. De Britse en Atheense walvissen kozen voor een indirecte route om met behulp van hun marine en coalitiepartners via de zee de olifant te bestrijden.⁸ De Duitse olifant leerde vliegen en koos voor de directe, kortste route om via de lucht het VK te bereiken.

Het tweede belangrijke kenmerk van een olifant-walvis-conflict is het belang van techniek om de andere partij te kunnen bereiken en te verslaan.

Theoretisch kader

De olifant en de walvis zullen voor hun conflict een strategie moeten ontwikkelen die zich richt op het vinden van een route naar elkaar en vervolgens op het overwinnen van de obstakels die ze onderweg tegenkomen. Het land en de zee moeten op de een of andere wijze met elkaar verbonden worden. Dit kan direct of indirect, via de zee of via de lucht, of door het betrekken van bondgenoten bij het conflict.

Bij zo'n strategie zijn materiële capaciteiten, ofwel techniek, onontbeerlijk om alle obstakels onderweg te kunnen overwinnen. De Duitse olifant had betere vliegtuigen nodig om de Britse walvis te bestrijden. Technologische innovatie is dus van groot belang. Murray en Watts onderschrijven dit aspect. Ze wijzen er tevens op dat militaire innovatie alleen dan succes heeft indien de technologische ontwikkeling samengaat met het ontwikkelen van nieuwe organisatiestructuren, -tactieken, operationele concepten en doctrines.⁹ In het vervolg van dit artikel zal ik dit geheel aanduiden als Tactiek (met hoofdletter). Innovatie definieer ik als het ontwikkelen en verbinden van techniek met Tactiek. Om het conflict in eigen voordeel te beslissen is zowel een verbindende strategie als innovatie vereist. Beide aspecten moeten bovendien op elkaar aansluiten.

De Romeinen verslaan de Carthagers

Alleen de Romeinen hebben de genoemde theorie goed in praktijk gebracht. In de derde en tweede eeuw voor Chr. heerste er een felle strijd om de hegemonie van het Middellandse Zeegebied tussen de toen nog vrij kleine olifant Rome en de walvis Carthago.¹⁰

Carthago, een stad in het huidige Tunesië, vormde een groot rijk in Afrika. In Afrika heerste toen nog een minder warm klimaat dan nu en er waren goede landbouwgronden. De Carthagers waren goede zeevaarders en beheersten de zee, die voor hen van groot belang was voor het beschermen van hun handelsbetrekkingen. Het Romeinse rijk

4 Vego, M.N., *Joint Operational Warfare Theory and Practice* (US Naval War College, Newport, 2009) V-71.

5 Corum, J.S., *The Development of Strategic Air War concepts in interwar Germany*, *Air Power History*, winter 1997, 32.

6 Parker, R.A.C., *The second World War* (Oxford UP, New York, 1989) 117.

7 Paret, P. e.a., *Makers of Modern strategy* (Princeton UP, New Jersey, 1986) 679 en 686.

8 Vergelijk de 'indirect approach' zoals die door Liddell Hart wordt beschreven. *Ibid.*, 679.

9 Watts, B. en Murray, W., *Military Innovation in the interwar period* (Cambridge UP, New York, 1996) 371-4.

10 Ontleend aan Goldsworthy, A., *Carthago* (Ambo, Amsterdam, 2008) en Polybius, *Histories* (Theodoros Büttner-Wobst after L. Dindorf ed., Leipzig, Teubner, 1893) 1.25-27.

De Britse marine, hier gadeslagen vanaf de Nederlandse onderzeeër O21 in de Middellandse Zee, wist Duitsland in de Tweede Wereldoorlog tot oorlogvoering op zee te dwingen

Een vloot uit het niets

De Romeinen beschikten over een groot landleger. Het ontbrak hun echter aan een eigen zeemacht. Ze beschikten wel over enkele gevorderde schepen, maar dit stelde niet veel voor. De Romeinse senaat beseftte dat het zonder een goede vloot onmogelijk zou zijn om de Carthagers te verslaan. Hij besloot aan het begin van de oorlog, in 263 voor Chr., tot het bouwen van een vloot bestaande uit honderd vijfriemers en twintig drieriemers.

bestond op dat moment alleen nog maar uit het Italiaanse schiereiland, maar het had wel ambitieuze expansieplannen. De Romeinen beseften dat ze gedurende die expansie vroeg of laat zouden moeten afrekenen met de concurrerende Carthaagse macht.

De Romeinse senator Cato (de oude) sloot daarom iedere redevoering af met de zin *'Ceterum censeo Cartaginem esse delendam'* ('Overigens ben ik van oordeel, dat Carthago vernietigd moet worden'). Hiervoor bleken uiteindelijk drie oorlogen nodig te zijn.¹¹ De eerste daarvan speelde zich vooral op en rond Sicilië af.

De Carthagers hadden grote delen van Sicilië in handen en voerden vanuit deze uitvalsbases strooptochten uit op de Italiaanse kust. De Romeinen hadden eveneens delen van Sicilië in handen, maar hun bevoorradingslijnen via zee werden veelvuldig aangevallen door de Carthagers.

Ze gingen ambitieus te werk. De vloot werd in zestig dagen gebouwd. Omdat er geen scheepsbouwkennis aanwezig was, kopieerden ze het ontwerp van de Carthagers en de Grieken. De snelle productie was onder meer mogelijk doordat men met mallen werkten om zo gestandaardiseerde scheepsonderdelen sneller te kunnen produceren. De schepen waren kwalitatief echter minder goed, langzamer en minder wendbaar dan de schepen van hun concurrenten. Ook de geoefendheid van de bemanning was nog beperkt, al werd dit gedurende de oorlog steeds beter.

Rammen of enteren?

De Romeinen waren weliswaar nog geen goede zeelieden, ze waren wel goede organisatoren, zoals blijkt uit het voorgaande. Daarnaast waren de Romeinen goede, ambitieuze militair-

11 Eerste Punische Oorlog, 264-241 voor Chr.; Tweede Punische Oorlog, 218-201 voor Chr.; en de Derde Punische Oorlog, 149-146 voor Chr.

ren die in staat waren om hun militaire kennis en ervaring ook op zee toe te passen. De twee mogelijke tactieken op zee waren: rammen of enteren.

Voor het rammen, de voorkeursstrategie van de Carthagers, waren goede nautische vaardigheden nodig. Voor de Romeinen was het, vanwege hun beperkte maritieme geoefendheid en de beperkte manoeuvreerbaarheid van hun schepen, onverstandig om hierop in te zetten. Enteren was met de schepen uit die tijd echter ook niet eenvoudig. Hier vonden de Romeinen een inventieve oplossing voor. Om meer Romeinse mariniers over te kunnen zetten, ontwierpen ze een enterbrug die op het voordek van de schepen werd gebouwd. De brug, *corvus* (raaf) genoemd, bestond uit een soort valreep van 10,9 meter lang en 1,2 meter breed, die met katrollen tegen een paal kon worden opgetrokken. Aan de onderzijde van de plank zat een pin, die zich na het neerlaten in het dek van het vijandelijke schip vastboorde zodat een grote groep infanteristen het andere schip kon enteren.

De *corvus* werd voor het eerst toegepast tijdens de slag bij Mylae (260 voor Chr.) en bezorgde de Romeinen een spectaculaire overwinning, waarbij de Carthagers ongeveer vijftig schepen verloren.¹²

De Slag bij Ecnomus

De Romeinen behaalden de grootste maritieme overwinning enige tijd later, bij de Slag bij Ecnomus (256 voor Chr.). Dit was de grootste zeeslag uit de oudheid, waarbij in totaal ongeveer 680 schepen en 280.000¹³ man waren betrokken. Het bijzondere van de slag is niet zozeer de omvang alswel de wijze waarop de Romeinen de technische vinding van de *corvus* integreerden in hun tactieken.

De Romeinen hielden rekening met de beperkte manoeuvreerbaarheid van hun schepen en met hun relatief beperkte geoefendheid. Ze ontwierpen, gebruikmakend van hun militaire vaardig-

heden, een tactiek die ontsproot uit hun op de landoorlog georiënteerde wijze van denken. Hiermee konden ze de maritieme tegenstander met hun leger verslaan.

De Romeinen hadden hun vloot uitgerust voor een invasie in Afrika om druk op de Carthagers uit te oefenen en hun maritieme hegemonie uit te dagen. De Carthaagse vloot onderschepte de Romeinse vloot nabij Sicilië, en er ontstond een beslissende zeeslag.

De beginopstelling van de schepen, zoals weergegeven in fase 1 van de figuur hiernaast, illustreert de verschillende tactieken.

De Carthagers naderden in een grote, brede linie. De Carthagers optimaliseerden hun positie voor ramgevechten. Bij dergelijke gevechten trachtte het aanvallende schip de vijand van opzij of – liever nog – schuin van achteren te rammen. Hierdoor werd de sterke boeg vermeden. Als de vijand schuin van achter onder een kleine hoek werd geschampt, ontstond er over een lange zijde van het schip schade. Zo ontstond er tijdens Carthaagse zeeslagen vaak een groot aantal één tegen één gevechten, waarbij de schepen om elkaar heen cirkelden.

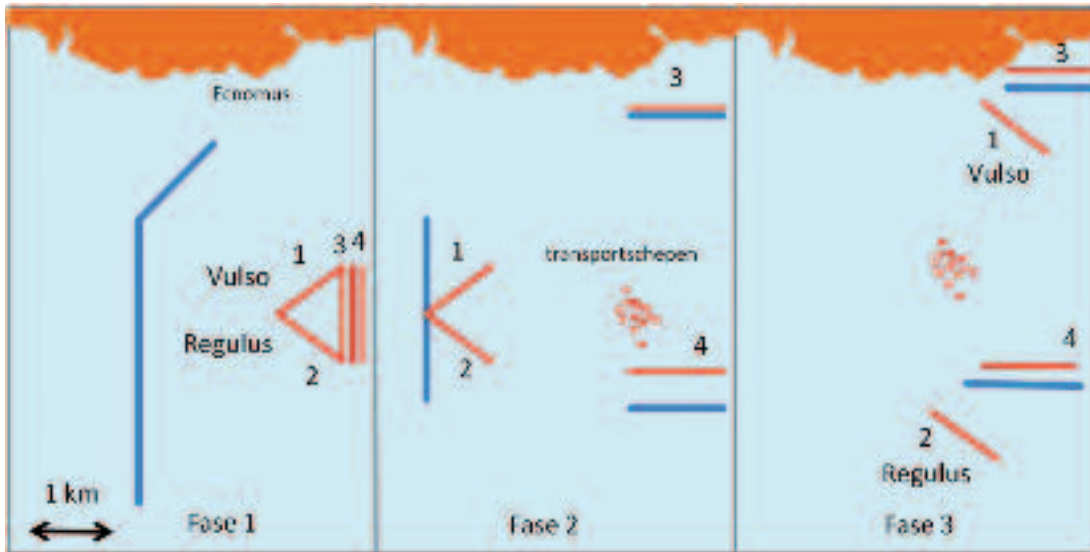
De Romeinse *corvus* bevond zich op het voorschip en kon alleen aan de voorzijde of het midden van het vijandelijke schip worden neergelaten. Hierdoor waren de Romeinen juist wel gebaat bij een boeg-boeg treffen. Om dit te bereiken lieten ze hun voorste twee vlootdelen naderen vanuit twee schuine linies, zodat ieder Carthaags schip dat binnen bereik van de linie kwam door één van de Romeinse schepen uit de linie geënterd kon worden.

Positionering

Tegelijkertijd bleven de gelederen, net als bij een infanterielegioen in opmars, gesloten zodat de Carthagers de Romeinse schepen niet van opzij of schuin van achteren konden rammen. De positionering van de andere schepen doet sterk denken aan de opstelling van legioenen tijdens een veldslag. De Romeinen stelden tijdens een veldslag de legioenen in drie rijen op. De tweede rij en de derde rij (*triarii*) waren zo in staat om de eerste rij te ondersteunen.

¹² Goldsworthy, A., *Carthago* (Ambo, Amsterdam, 2008) 115.

¹³ De verschillende bronnen zijn niet consistent. De conclusie van Goldsworthy is dat er geen goede redenen zijn om te twifelen aan de juistheid van de ordegrrootte.

Slag bij Ecnomus, bewerking van figuur van Marco Prins en Jona Lendering. De Carthaagse schepen zijn in het blauw getekend en de Romeinse schepen in het rood

Dit principe zien we terug in hun vlootformatie. De eerste rij bestond uit het eerste en tweede vlootdeel, die samen een wig vormden. De tweede rij bestond uit het derde vlootdeel, dat de basis van een driehoek vormde. Deze schepen sleepten de schepen die de paarden transporteerden. Dit waren de te beschermen eenheden. Achter deze eenheden voer een derde rij, het ondersteunende vierde vlootdeel.

De op landoorlog georiënteerde wijze van het voeren van de zeeoorlog door de Romeinen komt ook tot uiting in het woordgebruik van de geschiedschrijver uit die tijd, Polybius (203-120 voor Chr.). Polybius duidt de Carthaagse vlootdelen als 'deel' of 'vleugel' aan.¹⁴ De Romeinse vlootdelen krijgen echter aanvullende namen, te weten: leger of legerkorps in actie.¹⁵ Polybius gebruikt hierbij dezelfde woorden als waarmee hij de Romeinse legioenen aanduidt tijdens een veldslag.¹⁶

Deels is dit verklaarbaar, aangezien de schepen een landleger naar Afrika verplaatsten. Maar Polybius gebruikt tevens dezelfde woorden bij het omschrijven van de vlootbewegingen tijdens de slag, die hij beschrijft als ging het om manoeuvrerende legioenen.

Commandovoering

Het manoeuvreren met dergelijke formaties toont aan dat de Romeinen in staat waren hun wijze van commandovoering ook op zee prima toe te passen. De twee leidinggevende consuls, Vulso en Regulus, bevonden zich voorop in de eerste twee linies, zodat ze de troepen konden aanmoedigen zoals ze ook tijdens een veldslag gewend waren te doen.

Tijdens het verloop van de strijd dreven de voorste twee vlootdelen een wig in de Carthaagse linie en werd de achtervolging ingezet terwijl het derde en vierde vlootdeel een beschermende positie ten opzichte van de transportschepen innamen. Een onderzeebootbestrijdingsofficier zal deze manoeuvres herkennen als een opmars in een cirkelvormig scherm rondom een te beschermen eenheid waarbij, na het verkrijgen van onderzeebootcontact, een deel van de fregatten deze *main body* afschermt terwijl een ander deel de onderzeeboot omsingelt.

14 Polybius gebruikt het woord *meros*, dat hier *deel of afdeling* betekent, en het woord *keras*, dat *vleugel* betekent. Polybius, *Histories* (Theodoros Büttner-Wobst after L. Dindorf ed., Leipzig, Teubner, 1893) I.27.

15 Polybius (I.26) gebruikt het woord *stratopedon*, dat hier *leger of legioen (legio)* betekent, en het woord *stolos*, dat *leger in actie, expeditiekorps* betekent.

16 Zie bijvoorbeeld Polybius III.107, waarin de Romeinse legioenen bij de slag bij Cannae als *stratopedon* worden aangeduid.

Op een soortgelijke wijze konden de Romeinen de Carthagers insluiten zodat deze de schepen met paarden niet konden bereiken. De Carthagers verloren 64 schepen. De Romeinen verloren geen enkel schip. Zij waren na een rustperiode in staat om zonder tegenstand over te steken naar Afrika, dwars door een zee die kort daarvoor werd overheerst door de Carthagers.

Het ontbrak Napoleon niet aan capaciteiten, maar zijn tactische rekensommen waren onjuist

Na de slag bij Ecnomus was de oorlog nog niet gewonnen, maar het was wel een noodzakelijke stap om de Carthagers uit Sicilië te kunnen verdrijven. Het Romeinse rijk zou zonder *sea control* op de Middellandse Zee nooit tot zo'n groot rijk hebben kunnen uitgroeien. Uiteindelijk zouden er nog twee oorlogen nodig zijn om Carthago te vernietigen.

Napoleons gebrek aan realiteitszin¹⁷

Napoleon heeft zich intensief verdiept in het werk van Caesar.¹⁸ Zijn zeven plannen voor een invasie van het VK in de periode 1803-1805 zouden echter succesvoller zijn geweest als hij ook het werk van Polybius had gelezen. Hij had veel kunnen leren van de Romeinse strategie en innovatie.

Het ontbrak Napoleon niet aan capaciteiten. Samen met zijn Spaanse bondgenoot beschikte hij over meer linesschepen dan zijn Britse tegenstander.¹⁹ De haven van Boulogne en enkele nabij gelegen havens werden omgebouwd

tot maritieme uitvalsbases. Napoleon maakte gebruik van zijn sterke leger door nabij Boulogne in het voorjaar van 1805 een troepenmacht van 165.000 man en 23.000 paarden te concentreren.

Hij slaagde er echter niet in om deze kracht en techniek op een goede wijze in te zetten. Zijn tactische rekensommen waren onjuist. In plaats van de geschatte zes uur²⁰ die Napoleon dacht nodig te hebben voor het overzetten zouden er minimaal vijf tot acht dagen nodig zijn geweest; hij negeerde het professionele advies van zijn admiraals en hield geen rekening met weersomstandigheden en de benodigde verplaatsingstijd om zijn verspreide vloot te concentreren. In de zomer van 1804, tijdens een grote amfibische oefening, die ondanks het slechte weer op bevel van Napoleon toch door moest gaan, vergingen er dertig schepen en verdronken honderden Franse zeelieden.²¹ Napoleon veranderde steeds het operationele plan en paste misleidingsmanoeuvres toe die veel te doorzichtig waren.²²

Op 23 augustus werd de *Grande Armée* uit Boulogne teruggetrokken en werd het invasieplan opgegeven. Napoleon verlegde zijn aandacht naar het voor hem meer vertrouwde continentale oosten, alwaar hij op 2 december bij Austerlitz een beslissende overwinning op Oostenrijk en Rusland behaalde. Hij kon zodoende heersen op het Europese vasteland. De Britten, onder leiding van admiraal Nelson, hadden op hun beurt twee maanden daarvoor de gecombineerde Frans-Spaanse vloot in de slag bij Trafalgar verslagen, waarmee ze de onbetwiste heerschappij op zee verkregen. Napoleon werd hierdoor echter niet verslagen. De Britse heerschappij beperkte weliswaar de Franse handel, maar hoefde een Franse invasie niet te voorkomen; de mislukking hiervan veroorzaakte Napoleon zelf.²³

Industriële revolutie

Na het tijdperk van Napoleon brak de industriële revolutie aan. De vraag dient zich nu aan of de nieuwe techniek een brug tussen land en zee zou kunnen slaan. Het continentale Duitsland produceerde tijdens de wapenwedloop voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog een

17 Rodger, N.A.M., *The Command of the Ocean* (Norton & Company, New York, 2006) 528-37.

18 Goldsworthy, A., *Caesar* (Ambo, Amsterdam, 2007) 221 en 578.

19 Rodger, N.A.M., *The Command of the Ocean*, 532.

20 'Let us be masters of the Straits for six hours and we shall be masters of the world' (Napoleon, July 1804) Ibid, 529.

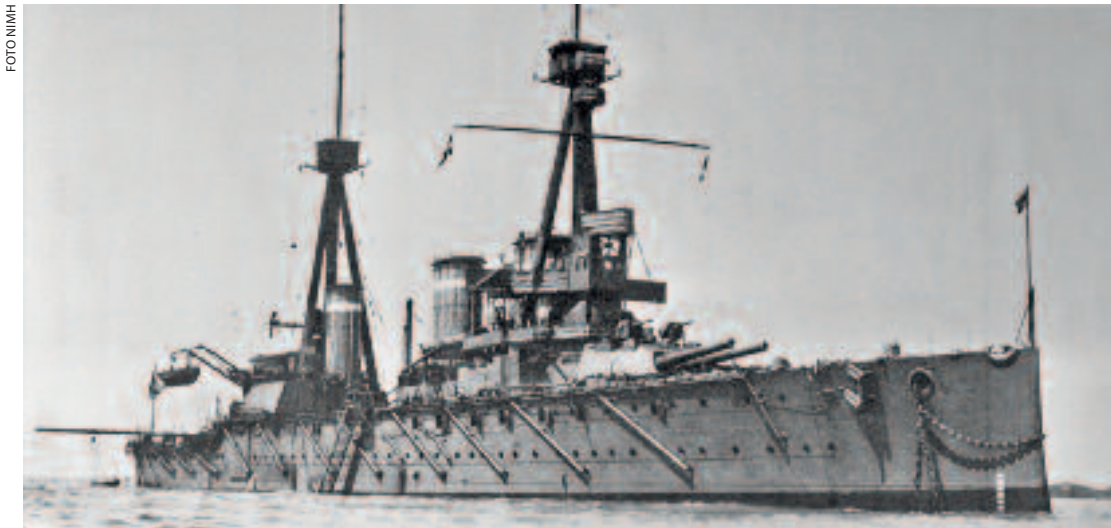
21 Ibid, 529.

22 Napoleon had ook niets geleerd van twee eeuwen maritieme geschiedenis, die duidelijk maken dat de factoren tijd en plaats zeer sterk in het voordeel van het VK werken. Zie ook Corbet, J.S., *Some principles of maritime strategy* (Naval Institute Press), Annapolis, 1988) 258-9.

23 Rodger, N.A.M., *The Command of the Ocean*, 543.

vloot van indrukwekkende slagschepen. Deze vloot was ontworpen voor een groot, beslissend zeegevecht.²⁴ Zo'n zeeslag bleef uit (tot de slag bij Jutland op 31 mei 1916) omdat de keizer het verlies van de vloot niet wilde riskeren.²⁵

fende granaten, dan was het een gelijkspel.²⁹ De schade aan Britse zijde was echter aanmerkelijk groter.³⁰ Dit verschil werd veroorzaakt doordat de Britse granaten niet goed functioneerden: vaak drongen ze niet door het dikke

Ondanks een numerieke meerderheid, waaronder schepen als de *Invincible*, lukte het de Britse marine in de Eerste Wereldoorlog niet de Duitse vloot uit te schakelen

De Britten beschikten over een technologisch hoogwaardige vloot met *dreadnought*-slagschepen en hadden een numeriek overwicht. Ze gebruikten deze vloot voor een blokkade op afstand om de aanvoerroutes naar Duitsland af te snijden. Ook de Britten waren terughoudend bij de inzet van hun vloot. Met een Britse overwinning op zee zou Duitsland nog niet verslagen zijn, maar het verlies van de Britse vloot zou wel tot de ondergang van het VK leiden.²⁶ In de Eerste Wereldoorlog heeft er één grote zeeslag bij Jutland plaatsgevonden. Het Duitse doel was om een deel van de Britse vloot vanuit hun basis nabij Scapa Flow naar open zee te lokken om deze met de Duitse oppervlaktevloot en onderzeeboten op de Noordzee te verslaan.²⁷ De Britten waren tijdens deze zeeslag weliswaar numeriek sterker, maar het lukte niet om de Duitse vloot uit te schakelen.²⁸

Technische gebreken

Technische gebreken waren hiervan belangrijke oorzaken. Als de effectiviteit van ieders tactiek wordt uitgedrukt in het aantal tref-

pantser van de Duitse schepen. Daarnaast gingen er vijf grote Britse schepen verloren door explosies in de eigen geschutstoren. Deze explosies werden deels veroorzaakt doordat Duitse granaten door het te dunne Britse pantser drongen en deels doordat het vuur en de luchtdruk van de eigen schoten de eigen munitie deed exploderen.³¹

24 Strachan, H., *The first World War* (Viking, London, 2004) 202.

25 De Duitse keizer gebruikte zijn vloot enerzijds als afschrikking en anderzijds als inzet voor onderhandelingen voor een Duitse vrede. Duitsland probeerde juist een oorlog met het VK te vermijden, maar dit doel werd niet bereikt. Zie Kissinger, H., *Diplomacy* (Touchstone, New York, 1994) 205, 213.

26 Campbell, J., *Jutland: an analysis of the fighting* (Conway Maritime Press, London, 1998) 1.

27 Strachan, H., *The first World War* (Viking, London, 2004) 209.

28 De Britten beschikten tijdens de slag bij Jutland over 28 slagschepen en 9 slagkruisers tegenover 16 slagschepen en 5 slagkruisers van de Duitsers. Campbell, J., *Jutland: an analysis of the fighting* (Conway Maritime Press, London, 1998) 15-7.

29 Ibid, 346-353. De Britten behaalden 123 treffers (2,75 procent) versus 122 (3,39 procent) treffers door de Duitsers.

30 Ibid, 338. De Britten verloren 6094 zeelieden, zes grote schepen en twee kleinere schepen. De Duitsers 2551 zeelieden, twee grote schepen en negen kleinere schepen.

31 Ibid, 368-71. Het ontwerp van de geschutstoren was onveilig vanwege een gebrek aan ventilatie in de toren en omdat er munitie werd bewaard op een dek direct onder het geschut.

De Britse blokkade bleef weliswaar intact, maar deze was niet doorslaggevend voor het verloop van de oorlog omdat de Duitse olifant voldoende zelfvoorzienend was (of via smokkelroutes over voldoende logistieke aanvoer kon beschikken). Na Jutland zetten de Duitsers hun vloot niet meer grootschalig in en hervatten ze de onbeperkte duikbotenoorlog. Het aantal duikboten was echter te beperkt om de Britse aanvoerlijnen via zee effectief te kunnen schaden. In plaats van dat het VK hier mee werd verslagen, leidde de duikbotenoorlog tot Amerikaanse deelname aan de oorlog, wat bijdroeg aan de ondergang van Duitsland.

Techniek als doel op zich

De stand van de techniek had tijdens de industriële revolutie weliswaar grote vooruitgang geboekt, maar uit het voorgaande blijkt dat deze nog geen beslissend voordeel kon bieden. De matig presterende Britse granaten bemoeilijkten tactisch succes. De Duitse vloot kon

nieuw gevaar, waaronder ballistische raketten uit staten als Iran. De ruimte vormt voor ons een nieuw, moeilijk te betreden terrein, net zoals het land en de zee ooit voor onze dieren moeilijk te betreden waren. Het militariseren van de ruimte is bij uitstek een technologisch vraagstuk. Het gevaar daarbij is dat de techniek een doel op zich wordt, zoals we bij de casus uit de Eerste Wereldoorlog hebben gezien. Kunnen de olifant en de walvis een gezamenlijke strategie ontwikkelen die daadwerkelijk de dreiging neutraliseert? Wordt de techniek ook verbonden met Tactiek? Het programma bevindt zich weliswaar nog in het beginstadium, maar het voorlopige, voorzichtige antwoord op deze vragen is: ja.

Zoals gezegd gaat het hierbij allereerst om een technologische uitdaging. Reagan lanceerde in de jaren tachtig het *Strategic Defence Initiative* (SDI). Dit was een in technologisch opzicht zeer ambitieuze poging om de ruimte te militariseren. Dit initiatief kunnen we, net als de pogingen van Napoleon, als niet-realistisch bestempelen. Het huidige NAVO-programma voor *Missile Defence* (MD) is veel realistischer omdat dit grotendeels een verdere ontwikkeling van reeds bestaande systemen is. Het gaat hierbij om grondgebonden systemen zoals de Patriot-raketten en radars in Oost-Europa en Turkije, alsmede om maritieme systemen zoals de Amerikaanse *Aegis*-schepen en de te modifieren SMART-L radar van de Nederlandse LC-fregatten. Al deze systemen samen vormen het wapenschild waarmee we kunnen voorkomen dat vijandelijke raketten in de ruimte ons kunnen bereiken.

De strategie die wordt gevolgd is een adaptieve benadering waarin strategie en innovatie hand in hand gaan. De huidige dreiging bestaat uit ballistische raketten voor de korte afstand. De bestaande Patriot-systemen kunnen deze nu al onderscheppen. De verwachting is dat ballistische raketten voor de lange afstand ons binnen enkele jaren kunnen bereiken.³² De SMART-L radar en SM-3 *missiles* die de NAVO-landen nu ontwikkelen, kunnen deze nieuwe dreiging straks buiten de dampkring onschadelijk maken. De ontwikkeling van de dreiging

Het uiteindelijke succes hangt af van het vermogen de denkwerelden van grondgebonden en maritieme luchtverdediging samen te smeden

korte, tactische successen behalen, maar die leiden niet tot een operationele of strategische overwinning. De techniek was te veel een doel op zich geworden; een instrument en symbool van de buitenlandse politiek. De verbinding tussen techniek en Tactiek, de kern van innovatie, was uit het oog verloren, met als gevolg dat de walvis en de olifant min of meer onbereikbaar voor elkaar bleven.

Missile Defence

De genoemde walvissen en olifanten leven inmiddels op goede voet met elkaar. Hun landen en zeeën vormen een bondgenootschappelijk gebied. Vanuit de ruimte dreigt er echter een

32 NATO, Chicago Summit Declaration and press release, www.nato.int, 20 mei 2012.

en de eigen technologie gaan zo gelijk op. In Chicago hebben de NAVO-landen eerder dit jaar verklaard dat het schild over acht tot tien jaar gereed zal zijn. Het NAVO-programma bouwt voort op bestaande concepten van luchtverdediging en heeft een structuur ontwikkeld voor het testen en voor oefeningen. De NAVO heeft voor het ontwikkelen van tactieken bijvoorbeeld het *Air & Missile Defence Competence Centre* in Ramstein opgericht. Dit verbindt de techniek met de Tactiek. Daarnaast beproeven NAVO-landen tweejaarlijks de nieuwe systemen en operationele concepten tijdens oefeningen als *Joint Project Optic Windmill* en worden er oefeningen (*Nimble Titan*) op politiek en militair-strategisch niveau gehouden. De Nederlandse radarindustrie heeft met de ontwikkeling van de SMART-L radar een toonaangevende positie verworven waardoor Defensie en de industrie de te ontwikkelen technologie en de operationele behoefte goed op elkaar kunnen afstemmen.

Conclusies

Het theoretische kader bestond uit de stelling dat het conflict tussen de olifant en de walvis wordt beslist door de partij die de beste strategie ontwikkelt om de ander te bereiken en te verslaan en die voldoende innovatief is in het ontwikkelen van de capaciteiten om de strategie te kunnen uitvoeren. De vraag is nu of men hier in de loop van de geschiedenis in geslaagd is.

De eerste conclusie die uit de voorbeelden naar voren komt is dat alleen de Romeinen hierin zijn geslaagd. Het bijzondere van hun succes is dat zowel de strategie als de innovatie bestond uit het projecteren van het voor hen vertrouwde landmachtdenken op de maritieme tegenstander. De Romeinen hadden het strategische besef dat alleen het uitschakelen van de Carthaagse vloot tot een overwinning kon leiden. Vanuit het niets bouwden ze een omvang-

U.S. MISSILE DEFENSE AGENCY

In Chicago hebben de NAVO-landen verklaard dat het schild tegen ballistische raketten uiterlijk over tien jaar gereed zal zijn

rijke vloot en rustten deze uit met een corvus. De corvus vormde letterlijk de brug waarmee ze de kracht van hun infanterie projecteerden op de Carthaagse walvis. De projectie bestond echter uit meer dan alleen een loopplank. Deze kwam ook tot uiting in hun vlootformaties, tactieken, wijze van manoeuvreren en commando-voering. Tegelijkertijd hielden ze rekening met de maritieme omstandigheden en met hun eigen beperkingen.

Een dergelijke consistentie in verbindende strategie en innovatie is daarna niet meer voorgekomen. Napoleon redeneerde weliswaar ook vanuit het perspectief van zijn leger, maar hij

wilde niet inzien dat een invasie van een maritiem land zoals het VK alleen mogelijk is nadat de vloot onschadelijk is gemaakt.³³ Napoleon beschikte over een groot aantal schepen maar had geen idee wat hij hier tactisch mee moest doen. Hij faalde in het vertalen van zijn continentale denkwijze naar maritiem optreden; hij hield geen rekening met de maritieme omstandigheden en zijn admirals begrepen niets van zijn steeds wisselende plannen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog beschikten zowel het VK als Duitsland over een omvangrijke vloot, maar ze konden deze niet gebruiken om de ander te bereiken. De Britse vloot was wellicht sterker, maar hun granaten faalden. In de Tweede Wereldoorlog hadden de Duitsers wel een doordacht plan om via de lucht de Britten te bereiken, maar het vliegbereik van hun gevechtsvliegtuigen sloot niet aan bij het operationele concept.

Vooralsnog laat de casus van de Missile Defence zien dat er een consistente verbindende strategie en innovatie bestaat. De ontwikkeling van de dreiging gaat hand in hand met de ontwikkeling van sensoren, raketten en Taktiek. Het uiteindelijke succes zal afhangen van het vermogen om de denkwerelden van de grondgebonden en maritieme luchtverdediging samen te smeden zodat een gezamenlijk concept ontstaat waarmee de dreiging uit de ruimte het hoofd kan worden geboden. Maar indien onderlinge twisten de boventoon gaan voeren, zal het schild ten onder gaan, net zoals Athene ten onder ging aan onderlinge verdeeldheid.

Een verdere conclusie is dat een walvis doorgaans kiest voor een indirecte strategie met gebruik van bondgenoten. De olifant daarentegen heeft een voorkeur voor een meer directe strategie. Beide strategieën kunnen tot succes leiden. Voor de walvis is een blokkade of het verslaan van de vloot van een continentale macht niet genoeg om de oorlog te winnen, maar het is wel een eerste stap. Het schept

gunstige voorwaarden en tijd, die in de drie genoemde conflicten het maritieme VK in staat stelden om zich op het land als een voldoende sterke landstrijdmacht te ontwikkelen om in samenwerking met coalitiegenoten Frankrijk respectievelijk Duitsland op het land te verslaan.

Duitsland en Frankrijk kozen voor een eigenzinnige, directe aanpak en waren in de genoemde voorbeelden veel minder succesvol in het benutten van de kracht van hun bondgenoten, hetgeen bijdroeg aan hun verlies. Hiermee is overigens niet gezegd dat de directe, provocerende aanpak niet kan werken. Dit was immers precies wat de Romeinen deden. Een directe aanval op de vloot van een maritieme macht kan doorslaggevend zijn voor het verloop van de oorlog. Voor iedere partij in een conflict zal het succes afhangen van de keuze voor de juiste strategie en het innoverende vermogen zoals hiervoor beschreven.

De les die we kunnen leren aan de hand van de casus Missile Defence is dat het succes zal afhangen van de mate van eensgezindheid en solidariteit binnen de NAVO. De NAVO als commandostructuur en systeem voor collectieve verdediging vormt een op het oog perfecte institutie om ook aan deze vorm van verdediging inhoud te geven. Tegelijkertijd is het nog maar de vraag of er binnen de NAVO voldoende consensus en politieke wil bestaat om verdere stappen te zetten op dit terrein.

Bij de Romeinen waren deze aspecten wel duidelijk aanwezig. De Romeinen voerden een zeer ambitieuze politiek en waren bereid hoge offers te aanvaarden om hun doelen te bereiken. De Europese NAVO-landen zijn momenteel terughoudend met het doen van grote defensie-investeringen. Wat wel steeds duidelijker wordt is dat de Amerikanen op veiligheidsgebied steeds minder bereid zijn om de Europese defensierekening te betalen. Het is voor een klein land als Nederland altijd lastig het buitenland te beïnvloeden. Laten we ons daarom richten op de factoren die we wel direct kunnen beïnvloeden. Als we het Nederlandse Missile Defence-project tot een joint succes maken zullen de overige NAVO-landen vanzelf volgen. ■

33 Zie ook Corbet, J.S., *Some principles of maritime strategy* (Naval Institute Press, Annapolis, 1988) 260.